

ZAMAN VE ANLATI EKSENİNDE BELLEK VE MÜBADELE

Şebnem Pala Güzel*

GİRİŞ

Öson yıllarda bellek konusundaki çalışmalar toplumbilimlerinde, özellikle antropolojideki akademik çalışmalarda oldukça geniş bir yer tutmuştur. Toplumsal yaşamın dinamiklerinden biri olarak düşünüldüğünde bellek oldukça çarpıcı ve işevuruk bir kavram olmanın yanında, tanımlanması ve çerçeveselendirilmesi oldukça sorunlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal etkileşimin ayrılmaz bir parçası olarak belleğin adlandırılması da sorunludur. Toplumsal, kültürel, kolektif gibi sıfatlar eşliğinde nitelenen bu farklı adlandırmaların kavramsal art alanı ile ilgili sınır koymak o kadar kolay görünmemektedir.

Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan nüfus değişimi anlaşmasının üzerinden 85 yıllık bir süre geçmesine karşın yalnızca son on yıldır mübadele üzerine çalışmalar yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçte 'bellek' sihirli bir sözcük gibi çoğu çalışmanın adına eşlik etmiş ve temel bir eksen olarak kullanılmıştır. Ancak kimlik meselesine ve yalnızca hatırlananlara odaklanan çalışmaların çoğunda "bellek" ve onun işleyiş dinamikleri, daha çok bir gizli özne olarak kalmıştır. Doğrudan hatırlamanın doğasına ilişkin Sancar'ın (2007) çalışması dışında hatırlama sürecinin betimlenmesi ya da değerlendirilmesine ilişkin çabalar yok denecek kadar azdır. Öte yandan, mevcut çalışmaların büyük çoğunluğu sözlü tarih ya da mikro tarih üzerine odaklansalar da makro politika ve tarihçiliğin etkisinden kurtulamamışlardır; dolayısıyla yaşayan bireylerin belleklerinin merkeze alındığı çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Bu çalışmanın temel saiki mübadele çalışmalarındaki bu boşluğun antropolojik bir bakış açısıyla ve alçakgönüllü bir çaba ile doldurulmasıdır. Bu çalışma zorunlu nüfus değişimi (mübadele) ve belleği konu almaktadır. Bu

* Başkent Üniversitesi Betşim Fakültesi

nedenle de iki sorun alanının arakesitinde yer almaktadır. Çalışmada kullanılan veriler 2007 Ağustos'unda Kayseri'nin Bünyan İlçesi'ne bağlı Karacaören -eski adıyla Karacaviran- Köyü'nde başlatılan katımlı gözleme dayalı alan araştırması sırasında toplanmıştır.¹

Bu araştırma zaman/mekan arayüzü tarafından kuşatılan mübadele ve bellek kavranların birbirleriyle oluşturduğu sarmal düzlemlerde yer almaktadır. Çalışmanın amacı mübadelenin farklı kuşakların bakışında oluşturduğu görünümlere yönelik bir yörünge oluşturmaktır.

Bu amaca yönelik olarak çalışma boyunca bellek-mübadele matrisinde aşağıdaki soruların izini sürmeye çalışıyorum.

Mübadelelerin bireysel ve toplumsal belleklerdeki topolojisi nedir?

Böylesi bir deneyim dağıtıcı üzerine hatırlama nasıl gerçekleşir; nasıl bir zeminde inşa edilir?

Her biri kendi kültürel bağlamlarında birbirleriyle iç içe kültürleşmiş kuşaklar, mübadeleyi nasıl hatırlar?

Hatırlama ortamı ve bağlamı sürece nasıl eşik eder?

Hatırlamanın gerçekleştiriliş biçimi ve içeriği göz önünde bulundurularak mübadil bellek ve mübadil kimliği inşası hakkında nasıl bir projeksiyon yapılabilir?

Antropolojideki yazınsal geleneğin oluşturduğu alanın kuramsal ve yöntembilimsel dağıtıcı ile bu soruların izine düşünüyorum. Bu iz sürme, birincisi kültürün bir metin gibi okunabileceği, diğeri ise belleğin bir anlatı olduğuna yönelik iki metafor ile iki yazarın Geertz ve Ric' ur'ün izinden gidiyor. Geertz kültürü bir anlam ağı olarak tasarlamıştır; ancak bu anlam ağında topluluğu oluşturan bireylerin her birinin de bir iplikçisi vardır; başka bir deyişle her birey değişen ölçülerde kültürel anlam üretimine katkıda bulunan birer 'anlatı yazarı' olarak değerlendirilebilir: "(...) kültürü bu ağlar olarak alıyor ve çözümlemesini de yasalar arayışı içinde olan deneysel bir bilim olarak değil, anlam peşinde olan yorumcu bir bilim olarak düşünüyorum. Ben anlatılar peşindeyim" (Geertz, 1973: 5).

Ric' ur'ün *Zaman ve Anlatı* (2007) adlı yapıtında öne sürdüğü zaman olayörgüsü ve üçlü mimesis yaklaşımının mübadelenin belleklerdeki görünümlerinin topolojisine ilişkin bir yörünge sunduğunu düşünüyorum: "Zaman bir öyküleme ve bir anlatım biçimine eklendiği ölçüde insana özgü zamana dönüşür. Anlatı da zamansal varoluşun bir koşulu olduğunda tam anlamına kavuşur" (Ric' ur, 2007: 108).

Kültürün saklı tutulduğu bellek, makro düzeyde bir metin olarak düşünülürse, bireyin deneyimlerinin birzyde bir anlatı dizgesi biçiminde saklandığını, mikro belleği de bir anlatı olarak çözümlemeye tabi tutabiliriz diye düşünüyorum. Mezo düzeyde bireylerin birbiriyle müşterek bir biçimde oluşturdukları topluluğa ait bellek de hem tek tek bu anlatılardan beslenen hem de onu kuşatan daha geniş kolektif bir anlatıya

¹ Çalışmanın gerçekleştirilmesi ve mekanın belirlenmesindeki değerli katkılarına dolayı İrtan Sütçü ve Günelli Beyraktutan Sütçü'ye çok teşekkür ederim. Araştırmanın bapından beni eylesen ve kızlarla birlikte sabır ve hoşgörüyle bu ağrıyan Yakup ve Feride Özmen'e, görüşmelerini bir bölümüne eşlik edenek katkılarına esirgimeyen Sait Özmenler'e, değerli yardımlarını ve zamanlarını bana ayıracak çalışmalarına destek olan Karacaörenli tüm karlımsa mübadilere şükran borçluyum.

karşılık gelir. "Bir öyküyü anlatma etkinliği ile insan deneyiminin zamansal niteliği arasında salt rastlantısal değil de kültürlerarası (kültürlerötesi) bir gereklilik sunan bir bağlaşımla (karşılıklı bir bağıntı vardır)" (Ric' ur, 2007: 108). Bu kolektif anlatılardan oluşan dağarcık, yukarıdaki iki düzeyle de belli ölçülerde birleşip makro düzeydeki (ulusal ve ulusötesi) anlatı dağarcığına katılarak topluluk kimliğinin inşasına katkıda bulunur.

Burada Ric' ur'ün üçlü mimesis bağıntısını Kayseri'nin Bünyan İlçesi'ne bağlı Karacaören Köyü'nde 2007 yılında başlayan bir alan araştırması esnasında, orada doğmuş bir bireyle çocuklarının mübadeleye ilgili hatırladıklarından oluşan anlatının çözümlenmesinde araç olarak işe koyuyorum. Bu yaklaşımın temel izlediği yöyle özetlenebilir:

mimesis i: Anlatının konu edindiği eylem dünyasına ilişkin bir ön tasarım düzlemine karşılık gelir. Bu tasarım düzleminde yer alan yapıp etmeler bütünü'nün anlatımsallığı, simgeselliği ve zamansallığı hem yazarın hem de okurun ortak anlam ulkunun sınırlarında gerçekleşir. Çünkü "anlatı boyunca pratik alanda önceden tasarlanmış (önbicimlendirilmiş) bir zamandan yeniden biçimlendirilmiş bir zamana uzanan yolu belli bir biçime, bir görünüme bürünmüş zaman aracılığıyla, dolayısıyla" (Ric' ur, 2007:111) izlemek söz konusudur.

mimesis ii: Olayörgüleştirme aşamasıdır. Birinci aşamadaki eylemler, eylemler dizisini bir metin haline getirmek, aynı türden olmayan tek tek olayları bir anlatıya büründürmek demektir. Bir başka deyişle bu aşamada, bir olay örgüsü kurma (olayörgüleştirme) söz konusudur.

mimesis iii: Yapının alımlanmasıyla başlayan anlatının anlam evreni ile okurun anlam evreninin çakıştığı, metni yeniden biçimlendirme düzlemidir.

Elinizdeki çalışma bu işlem sürecinin somut dışavurumudur: Bir grup mübadil ile araştırmacının anlam ufuklarındaki ortak eylem dünyasının bir yansıması olan mübadele hakkında, bir hatırlama oturumu bağlamında, hatırlananların olayörgüleştirilerek araştırmacıya aktarımı ve araştırmacının alımladığı anlatıyı yeniden biçimlendirerek yazıya geçirilmesidir.

Hatırlama Bağlamı: Anlatının yazarı 1920, Serfice Sarcağı Ebiler köyü doğumlu Habibe Yılmaz'dır. 31.01.2009 tarihinde yitirdiğimiz Habibe Yılmaz'ı burada şükranla anıyorum. Habibe Yılmaz'a anlatısında katkıda bulunan çocuklarına, özellikle Dönüş Özkan, Hidayet Yılmaz ve Kadem Akın'a teşekkürü bir borç bilirim. Görüşme 20.08.2007 tarihinde öğleden sonra gerçekleştirilmiş ve yaklaşık iki saat sürmüştür. Görüşme görüntülü ve sesli olarak kaydedilmiş ve anlatının sonradan deşifresi yapılmıştır.

MIMESIS I: MÜBADELEYİ HATIRLAMA

Ric' ur'ün (2007: 74) "olayların düzenlenişi, taklit etmek ya da temsil etmek, mimetik bir etkinliktir ya da taklit etmenin ya da temsil etmenin etkin sürecidir" yolundaki görüşleri eşliğinde Hanife Yılmaz ve çocuklarının mübadeleye anlatı haline getirirken hatırlama eylemlerini "kurup biçimlendirme ve işleme" (Ric' ur, 2007: 74) sürecini mübadele ve bellek matrisinde ele almak olanaklıdır.

MÜBADELE

1912'de Selanik'in Yunanlar tarafından işgalinin ardından etnomilliyetçi dalganın etkisiyle Osmanlı yönetiminde orada yaşayan Rumeli Müslümanlarının huzur ve rahatı kaçır. 1912'den mübadelenin gerçekleştirildiği 1924'e kadar olan dönem orada yaşayan Müslümanların evlerinden edildikleri, yaşama alanların zorla ellerinden alındığı bir zaman dilimine işaret eder. Mübadele anlaşmasının imzalanmasının ardından "özellikle Selanik ve çevresinde yaşayan Müslümanların birden fazla odası olan evlerinde tek odaya sıkıştırıldıkları, diğerlerine Türkiye'den kaçan Ermeni ve Rumların yerleştirildiği, hatta tek odaya birden fazla ailenin sıkıştırıldığı, Müslümanların eşyalarının Rum ve Ermeniler arasında paylaşıldığı, hane sahiplerine yatak yorgan ve çamaşırdan başka eşya verilmediği" (Zengin Aghatabay, 2007: 200) gibi ve benzeri bir çok yıldırma ve sindirme hareketinin basında yankı bulduğu bilinmektedir.

Habibe Yılmaz'ın bir memleketten (Serfice'ye bağlı) Ebiler Köyü) diğerine (Bünyan Karacaören)² annesi Selver (1899) ve babası Hüseyin (1894) dedesi Zülfikar ve ninesi Raşide ile çıktığı zorunlu göç yolunda, Selanik'ten kalkınan gemiyle geldikleri Mersin'den yola çıkarak bazen yürüyerek, bazen arabalarla Kayseri'ye varmaya çalışmışlardır. "Yunan işgalindeki şehirlerde değil yaşamayı soluk almayı bile kabul- lenemeyen kimi muhacirler" in (Gökçağrı, 2008: 197) Yunan'dan uzak olmak saikiyle iç bölgelere yerleşmeyi tercih ettikleri söylenebilir. Batı Anadolu ve İç Anadolu bölgesindeki yerleşim yerlerine ulaşmak için yola çıkan mübadillerin yollarda hırsızlığa maruz kaldıkları aktarılmaktadır (Gökçağrı, 2008: 197). 1923 yılında Mübadele İmar ve İskan Kanunu kabul edilir; Mübadele ve İskan Vekaleti'nin Türkiye'ye gelmeden önceden kimin nereye yerleştirileceğine dair bir talimatname yayınladığı bilinmektedir (Gökçağrı, 2008: 188). Ancak bu süreçte aynı köyden yola çıkan yakın akrabaların birbirlerinden çok uzak köylere yerleştirilmesi, ailelerin bölünmesine yol açmış, bu durum İskan müdürlüklerindeki çalışmaların ve kimi mubaaya (satın alma) memurlarının yolsuzluk yaptıkları gerekçesiyle eleştirilmesine yol açmıştır.

Yapılmaya çalışılan her türlü yardıma ve tüm çabalara rağmen göç yollarında, büyük çoğunluğu "o güne değin hayatının her türlü yükünü omuzlamış ancak bundan öteye bu yükü taşıyacak gücü bulamayan" yaşlılar ve çocuklardan oluşan büyük bir kesim, Gökçağrı'ya (2008: 200) göre "günde 100 kadar insan" yerleşim yerine varmadan yolda yaşamını yitirmiştir.

"Her göçmen ailesine, ailesinin nüfusunu barındırmaya yeterli ölçüde, terk edilmiş taşınmazlardan bir ev verilecekti. Zorunlu kalınması durumunda baba-oğul kayıvalıde ve damat ve iki kardeş derecesinde evlilik akrabalığı ve nikah bağı olan aileler de bir evde toplanabilecekti" (Anı, 2007: 124). Mübadilleri üretici konuma getirmek için tarımsal alanların gelenler arasında pay edilmesinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Rumlardan geriye kalan toprakların sınırları ilgili komisyonlarca çizilmiş,

2 Bünyan'a teki adıyla Sarımsaklı bağlı Karacaören, Karacaören 16. yüzyıldaki kayıtlarda bir yerleşim birimi olarak Oyak Şeyh Köyü'ne tabi mezarlıktan biridir (İnbaşı, 1992: 83). Mübadele öncesinde bu köyle ilgili şu bilgiler mevcut: Kayserinin 49. im çarşısı, zîneyeoluşunda Voreköy Yayları'nda bulunan, 1924'deki nüfusu: 45 Rum ailesi (182 kişi) ve 300 Ermeni oluştu-yordu. Karacaören Rumlarının ana dili Türkiçe idi. Muhtarlık olan Karacaören, yönetim bakımından Voreköy Kaymakamlığı'na, Kayseri Mutasarrıflığı'na ve Ankara Valiliğine, dinsel açıdan Kayseri Metropolitliği'ne bağlıydı. Karacaören'in çevresindeki Rum ve Türk yerleşim birimleriyle sosyal ve ticari ilişkisi vardı" (Atlas, 2004:193). Bugün sözü geçen adlarda bir ilçe ve ya da haritalarda yer almamaktadır.

bulunduğu yöre ve verimlilik gücüne göre belirlendikten sonra bir aileye ne türden ne kadar arazi düşeceği belirlenmiş ve kura ile dağıtımı gerçekleştirilmiştir (Arı, 2007: 135). Mal varlıklarını gösteren mal bildirim belgelerindeki düzensizlikler ve Yunanistan'daki taşınmazlarını belgeleyememeleri, kimi ailelerin geldikleri yerdeki yaşam standardına ulaşamamasına neden olmuştur.

Tüm bunlara rağmen mübadiller, ebeveynlerinin, büyükbabalarının ve büyükannelerinin yaşadıkları korku ve tedhiş ortamından uzakta kolektif bir duygusallıkla özgür ve huzurlu bir yerleşim yerine gelmiş olmanın iç huzuruyla yerleştirildikleri yerleşim yerlerini "yeni yuva"ları olarak görmüşlerdir. Bu yeni yuva henüz boşaltılmış değildir. Köye geldiklerinde onları henüz zorunlu nüfus değişimine tabi tutulmamış Anadolu Rumları karşılamış ve bu "karşılaşma" henüz hangi eve yerleştirileceklerini bilmeyen Yunanistan Müslümanları için önemli bir belirsizlik ve buna bağlı olarak da kaygı kaynağı olmuştur.³

Mübadillerin "içine katıldıkları yeni topluma ekonomik yönden uyum ve kaynaşma süreci onlara ağır bir yük de getirmiş; kimi göçmen aileler gerçekten bu ağır yükün altında ezilmişler ve sürekli olarak Yunanistan'daki yaşamlarının özlemini çekmişlerdir (Arı, 2007: 182)."

Bu "karşılaşma"nın Anadolu Rumlarının bakış açısından nasıl görüldüğünü resmetmesi ve ariatlarıdaki olay örgüsüne çatıdaki benzerlik bakımından Karacabören'den Yoanis Misailoğlu'nun göç ettirildiği Yunanistan'da Neokesarya'da (Yeni Kayseri) 12.07.1950 yılında kaydedilen ifadeleri dikkate değerdir (Milas, 2004:191-195). "Evecik'ten (Eski adı Aziz Konstantinos, Karacabören'in Kuzeydoğusunda bulunan bir yerleşim yeri) komisyon geldik. Bir Türk ve bir Rum'dan müteakkekkildik. Mübadele olacak dediler. Bizim Yunanistan'a göçeceğimizi, yerimize Yunanistan'dan Türkleri geleceğini söylediler (...) Yunanistan'a yani kendi memleketimize göçeceğimiz için sevindik. Mallarımız satıldı. Tabii ki satılan iyi bir karşılık olmadık. (...) Bu arada Kozan'dan Türk göçmenler primleşti. Ceteris eili buçuklu sötu insanlardı. Yöresin Türkleri yeni gelen Türkleri istemiyorlardı. Ağustos ayıydı. Harmanlamaya göçmenlere verdik. Bizim kendi bostanlarımızı başlanımıza girmemize izin vermediler. Her şeyin kendilerine ait olduğunu bir tüzün tarası bile almaya hakkımız olmadığını söylüyorlardı. Öylesine kötü ve gencisiz insanlardı. Arabalar kiralandı. Yarımsız yatış vorganımız, halılarımız atıldı. Yöresin Türkleri bizi uğurlarken ağlıyordu. "Sizler gidiyorsunuz yerinize bu kötü insanlar geldi" diye, bizleri "sakin bu verimsiz Bizanios tarafına yerleşiyisin. Makedonya tarafına göçün, onlar bereketlidir" diye öğütüyorlardı. Niğde üzerinden Uşak'a ya gittik. Orada bizi Karlıhaç karşıladı. Trene bindik. Kadınlar korktu: "ya vagon demiryolundan çıcarda açığı dögere se okunu" dediler. Mersin'de 15-20 gün çadırlarda kaldık. Yemeği kendi paramızla alıyorduk, yanımızda azıcık da vardı. Biriğünüz gormi Yunan gormeydik. Adını hatırlamıyoruz. Gemiye fellahların kayıklarına binerek gittik. Gemiye gittene kadar fellahlar yüzünden başımıza gelmeyen kalmadı. Tam Mersin'in fellahlarından kurtulduk derken geminin Yunanlı kaptanının efine düştük. Kaptan çok kötü bir insandı. Söylemeyi unuttum, Mersin'de denizi giren kadınlar pakını döndüler. Önce bir golf tldüğünü sandılar. daha sonra uçsuz bucaksız suyla karşılaştılar. Gemiye girince öğre bir ev bizi almaya geldi, a es dönüyo! Ana nasıl çlıyor da es dönüyo! diye hayret ettiler. Akşam öğleüanda geminin üçleri yanınca gemiyi küçük bir kent sandılar. Gemide bir sürü göçmen vardı. Göçmenler Güllükten Karsad'ıdan, Ereğli'den, Tene'den, Faraz'dan geliyolardı. Yolda firma çıktı. Bir sürü insan öldü. Ölenlerin denize atıldı. 24 saatlik bir yolculuktan sonra Pir'e'ye vardık. 18 gün Aziz Yörpos bölgesinde karantina da tel örgülerin arkasında kaldık. Bir başka gemi bizi zldi Korkiz'a götürdü. Orada kale içinde kaplılarda ölüme ay kaldık. Bize Karlıhaç bakıyordu. Önceden çarşıya aramemize izin verilmeyordu. Şikayet ettik, serbest bırakıldılar. Akşam geç emişe gittik. Bir bakkala galdık. Bakikal bize ne arıyorsunuz dedi anlamadık. Ademizi verdi (Pos sas lenedünüz ne! gene anlamadık. Ben kacırlarımızdan birisi, Elen'i'ye istediğini sandım. Çığına döndüm. Adama bir güzel soşa attım. Polis geldi. Anlaşamıyorduk. Yunanca bilmediğimiz için bizi Türk zannettiler. Polis bana adını yaz diyor yazıyorum "Yoanis Misailoğlu". Polis bana "Helal olsun Yunanlıymışın" diyor. İncisulu bir bakikal baktık. Bizden daha önce gelmişti. Adından hoşlandı. Bütün paramız ona verdik. Ayılar geçiyor işiz gücsüz oturuyorduk. Çiftçi insanlardık, toprak istiyorduk. Hükümete bizi bapık bir yese göstersünler, toprak versinler diye bapıruca bulunduk. Zile'li Lefferis Haciperes'u sözcümüz yaptık. İziro'a geldik. Barayı karıya'nın Neokesarya'sını seçti. Yöreye eski memleketimizi hatırlatın diye bir adı verdi: Neokesarya yani Yeni Kayseri. Kutuyla her birimize 30 dönüm verdediler. Şimdi birincilik ve hayvancılıkla uğraıyoruz. İyi ki mübadele oldu. Burada kapılan açık bırakıp arıyorsunuz. Tahtikenden korkunuz yok. Emniyeteyiz.

BELLEK ve HATIRLAMA⁴

Hatırlama eyleminin mekanı bellektir. Bellek daha çok bireylerin zihinsel bir yeteneği olarak görülsede, bellekle ilgili araştırmaların temel sorusu hep şu olmuştur: Bellek öznel bir zihnin niteliği mi, yoksa bu zihinlerin topluluk içindeki işleyişi ve etkileşimiyle mi ilgilidir? Bu sorunun yanıtını Halbwachs şöyle verir: "İnsanlar ancak topluluğu içinde bellek sahibi olabilirler. Yalnızca topluluk içinde anılarını hatırlayabilir, tanıyabilir ve yerleştirebilirler" (Halbwachs, 1992: 38). Halbwachs, bireyin kendi grup bağlamlarının dışındaki uyumlu ve sürekli herhangi bir tarzda hatırlayabilmesinin olanaklı olmadığını iddia eder. "Hatıraların beynimin neresinde ya da yalnızca benim erişebileceğim zihnimin hangi ücre yerinde saklandığının araştırmanın hiçbir anlamı yok çünkü benim tarafından ve zahiri bir biçimde hatırlanıyorlar; mensubu bulunduğum grup istediğim an onları bana yeniden inşa edecek araçları sağlıyor" (Halbwachs, 1992: 38).

Halbwachs'ın yaklaşımını görece bir çekince ile ele alıyorum. Şöyle ki birbirlerine hem zihinsel yetenekleri hem de kişilik özellikleri bakımından benzemeyen bireylerden oluşan bir toplulukta, her birey kendi ölçüsünde bu kolektif belleğe katkıda bulunabilir. Dolayısıyla, tıpkı bireyin belleğinin oluş halinde bir süreç olması gibi topluluğun belleği de oluş halinde bir oluş olarak ele alınacaksa ve kolektif belleğin sınırlarının geçişkenliği sabitlenecekse ancak o zaman kolektif bellek kavramının kullanılabilir olduğu görüşündeyim. Öte yandan benzer bütün yapıyı analog ve dijital belleklerin depolama, saklama, geri çağırma yeteneklerinin genişleyen sarmalına eklenen hatırlamaya ilişkin Halbwachs'ın dile getirdiği anlamda bir kolektifliğin sınırlarını zihinde canlandırmak, bunun yardımıyla belleğe ilişkin çıkarımlarda bulunmak o kadar kolay görünmüyor. Nora (2006: 19), tam da bu noktada bizi uyarmaktadır:

Hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve oyunlara karşı duyarlı, uzun belirsizliklere ve anı dinimelere elverişlidir. Hafıza ne kadar az içeriden yaşanırsa o kadar çok dış desteğe gereksinim duyar.

Zaman/mekanda "Yaşanmış olanın" tarihsel açıdan önemine değinen Nora'nın ileri sürdüğü en önemli kavram hafıza mekânları kavramıdır. Hafıza mekânlarının tabii olduğu iki önemli egemenlik onları bir yandan önemli kılarken bir yandan da karmaşık hale getirmektedir (Nora, 2006: 31): Basit ve karmaşık, doğal ve en duyarlı deneyime doğrudan açık olmaları ve soyut bir oluşuma sahip olmaları.

Hafıza mekânları "Karışık, melez ve değişken; yaşam ve ölüm, zaman ve sonsuzlukla sıkı sıkıya bağlı mekânlar; ortak ve bireysel, bayağı ve kutsal, değişmez ve hareketli bir sarmal içindeki mekânlar"dır (Nora, 2006: 32). Hafıza mekânlarını ağaç metaforu ile birlikte düşünen Nora (2006:32), onların "anımların sürekli depreşmesi

⁴Bellek ve hatırlama ile ilgili geniş literatürü anmak yerine belleğin hem bireysel hem de kültürel olarak inşa edildiği düşüncesine ve belleğin bir mekân olarak sonuştırılabileceği yaklaşımına kıyık olarak burada yalnızca Halbwachs ve Nora'nın görüşlerini ele alıyorum.

ve dallarının önceden kestirilemez biçimde uzamasıyla sürekli dönüşüme açık olarak yaşadığını söylerken aslında tekil bir geçmiş kurgusunun olanaksızlığını da vurgulamış olur. Özellikle ulus devletin tekil geçmiş kurgusunun diğer hafıza mekanlarının geçmiş kurgularını tükettiğini ve tek bir tarih kavrayışını mutlaklaştırdığı uyanısında bulunmaktadır.

MIMESIS II: BİR MÜBADELE ANLATISI

İzleyen bölümde Yılmaz'ın kurgusal olmayan anlatısını gerçekleştirirken kullandığı dil ve üslubu içeren söyleminin anlatı parçalarından bir bölüm yer alıyor. Burada izlek, örüntüler ve olayörgüsü düzleminde anlatıyı bütünleyen anlatı parçalarındaki olaylar dizisini oluşturan eylem birimlerine yönelik bir kartografi çıkarmaya çalışıyorum. Bakhtin'i izleyerek (2001:190) Habibe Yılmaz'ın olayörgüleştiğinin yarı-otobiyografik bir tür olduğu söylenebilir. Yılmaz'ın anlatısı zamandaşlar arasındaki gerçek söyleşilere dayanan kişisel anıların kaydedilmesi ile yapılandırılmıştır. Yarı otobiyografiktir çünkü konuşan ve söyleşide bulunan Habibe Yılmaz olayörgüsünün hem merkezi imgesi/kahramanı hem de kimi anlatı parçaları içinde yazar konumundadır. Habibe Yılmaz'la çocuklarının diyalogları önceden hatırlanan bir anlatı alanının sınırlarında gerçekleştirilmektedir, anlatıya kendi özelliklerini katarak katkıda bulunuyor olsalar da bu Yılmaz'ın anlatının yazarı olduğu gerçeğini değiştiriyor. Habibe Yılmaz'ın kişisel deneyimlerine dayalı anlatısı, "orada olmak", "yolculuk" ve "burada olmak" eksenlerinde birbiriyle sarmaşan, Bakhtin'in (2001: 190) tanımıyla diyalojikleşmiş anlatı(lar) tarafından çerçevelendirilmiş, konuşmaya dayalı diyalogla harmanlanan mitleşmiş öykülerdir. Anlatının yazarı Habibe Yılmaz olduğundan olayörgüleşme sürecindeki gerekli bulduğum durumlarda dile getirdiğim değerlendirmelerimi hatırlananların ve temel anlatının değerini saklı tutmak üzere paranteze alıyorum. Anlatıyı yazıya geçirirken anlatının diline mümkün mertebe müdahale etmedim; mübadillerin söyleyişi ile aktarmayı seçtim.]

Orada Olmak

I. anlatı parçası: Yoksun bırakılma

Dönüş: Anne anlat bakalım hadi kim getirmiş, Türkiye'ye nasıl çıkmışlar. Bu tarafa niye kaçmışlar? Onları anlatabilir misin?

Habibe: Gavurlar bırakmamış, ondan sonra annem gibi hükümet getirmiş bura. Asıl Atatürk getirmiş.

Dönüş: Anne orda gavurun içinde kaç yıl yaşamış? Anneannem, nenem savaş bittikten sonra kaç yıl yaşamışlar gavurla? Hani kanşık oturmuşlar ya...

Habibe: Kanşık oturmuşlar.

Dönüş: Hani dedem söylormiş bizim evlerimizi aldılar samanlıkta oturduk. Kaç yıl kalmışlar?

Kadem: 9 yıl kalmışlar.

Habibe: Babam anladırtdı, ama hiç kafam kalmadı.

[Yılmaz'ın hatırlaması bir soruyla başlatılır. Soru cevap ritmiyle ilerleyen anlatıda olay

örgüsünün paradigmatik seçimini Yılmaz'ın çocukların yapıldan iddia edilebilir. Ancak mevcut hatırlama dağıtıcı daha önce annesi ve babası tarafından anlatılanların bire bir aktarıldığı; Yılmaz tarafından önbeliendiği için anlatı yazarının Yılmaz olduğu söylenebilir. Anlatının temel eksenini sahip olunanların zorla ellerinden alındığı yoksulluk izleği oluşturuyor. Diğer anlatı parçalarıyla bu izlek, yoksulluk izleğine evriliyor.]

II. anlatı parçası: Tedhiş

Habibe: Memleketten anlatamam memleketten küçük gelmişim ben.

Dönüş: Anne! Gavur geldiğinde orada mallarını nasıl almış onların elinden?

Habibe: E...sey hiç...bedefa almış.

Dönüş: Bedefa almış da, silah zorunlan mı almış?

Habibe: Silah zorunlan istediğini almış işte.

Dönüş: Orada adamlara çok eziyet veriyormuş.

Dönüş: Onlar gavurlar mı yoksa bizim işkiyalar mı yapmış?

Habibe: Gavurlar işkiyalar, çok çok çok varmış. Yoldan gidemezmiş adamlar. Önüne çıkarlamış. Kimisinin kulağını keserlemiş, kimisinin burnunu keserlemiş, kimisinin canını yakarlarmış. Kimini öldürürlermiş.

[Yaşadıkları Etiler Köyü'nde sistemli bir biçimde baskı, cebir ve şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit gibi yöntemlere maruz kaldığını Yılmaz'ın anlatısından öğreniyoruz. Yılmaz yalnızca Yunanların değil oradaki işkiyaların da kendilerine eziyet ettiğini vurgulamaya ihmal etmiyor. Yılmaz "memleketten anlatamam" derken anlatının "diş anlatıcısı" olduğunu hatırlatıyor. Bu anlatı parçası, babasının anlatı eveninisi anlatıcı tarafından kurgulandığı diş odaklanmaya dayalı bir kip taşımaktadır.]

III. anlatı parçası: Ramazanda Nasif'in vurulması

Dönüş: Hani o bitane Acıelin mi Acı Ali'nin mi Nasif'i vurmuşlar. Onu neye vurdular? Hani sen anlatırdın ya. Gece evlerine girmişler. Oraçta vurmuşlar. Onu niye vurdular?

Habibe: Onu vurmuşlar işte.

KI: Para istemiş.

Habibe: İşkiyalar girmiş, kırkayaklı merdiven yapmışlar, kırkayaklı Çıkışlar anaydan, Anaya çıkışlar anay'dan içeri girmişler. Adanda silayı almış ama. Davul çalarmış, gümbür gümbür davul çalarmış. Davulcu gümbür gümbür davul çalarmış. Kızı demiş ki: ...üç tane ... ama böyle koynuna silahı koymuş silayı kapıya gelmiş. Kapıya geldi bağı. Ha gelirlen demiş. Kalkmış çocuk. Anası o zaman kedi demiş. Kedi değil anne pedi demiş. Ondan sonra kakar baksa işkiya kapıda duru. O arada işkiyayı öldürüyo adam. İşkiya da ona. O da ölmüş, o da ölmüş. İkisi de ölmüşler. Anası çocukları, iki çocuğu varmış.

[Yılmaz Ramazan ayının metonimi olarak davulun çalmasını yineleyerek anlatısına dramatik bir ton katıyor. Bu dramatik ton kutsal günlerde bile şiddetin sürdürüldüğünü daha keskin bir biçimde ifadeliyor.]

Hidayet (Oğlu): Kimin çocuğuymuş o? Kimin çocuğu?

Habibe: Çocukların yanında babaları dedeleri varmış. Onları öldürmüşler.

Hidayet: Kimin çocuğuymuş?

Dönüş: O kadar bilemiyo. Biraz hatırladı da.

Habibe: İki eşik varmış burada gavurun eşiği burdaymış, müslümanın eşiği burdaymış. Karısı sabahın kalkmış eşkiyaların kanlarını kazmış kuyuya atmış, eşkiyaları ayrı Müslümanları ayrı. Ondan sonra adamı varmuşlar, öldürmüşler. İki çocuğu kalmış mı? Karısı babası iki tane kama sokmuşlar bacaklarına paraları çıkar. İki güğüm para çıkarmışlar iki güğüm para.

Dönüş: Babasından para istemişler vermeyince onlarda parayı vermeyince evde oğlunu öldürmüşler. Sonra oğlu ölüktan sonra parayı vermiş yani kendi canını da yakınca. Bacaklarını bıçkladmışlar.

Habibe: Çok çok annem rahmetli çok anlattı ama ben de kafa kalmadı gayri ben de annem gibi oldum.

[Yılmaz'ın anlatısını kesikli ve süreksiz. Söyleme ait "şimdi" anlatının "şimdi"sindeki olayların acımasızlığından etkileniyor, Yılmaz'ın tonlaması, mimik ve jestleri söylem anında, anlatı anının canlandırılması işlevini görüyor. Yılmaz söylem anıyla anlatı anı arasındaki mesaleyi ortadan kaldırmaya çalışarak, söylem anında ortamda bulunanlarda ortak bir duygulanım yaratıyor.]

IV anlatı parçası: Yoksulluk

Hidayet: Hani o yok niro yok niro diyomuş ya o kimdi hani o asker bir şey istemiş de Büküm'den, yok Niro yok Niro demiş ya onu anlat!

Habibe: Koyunlar çıkarmazmış koyunlar, eşkiyalardan dedem rahmetli sabah erken hayvanları çıkarılmış. Niro niro demiş gavur su istemiş, niro dediği su demiş, yok niro yok yok niro demiş. Niro dediği su demiş, su istedi de demiş vermedim demiş, kaçtım gavurdan. Gelmiş, nine demiş ekmek demiş, oğlum ekmek kendimize bile yok demiş kendimize yapamayız biz demiş.

Hidayet: O zaman orayı Rumlar almışlar mıydı, gavurlar almışlar mıydı Selanik'i? Rehin mi almışlardı?

Habibe: Ya orasını bilemem, annem anlatırdı.

Hidayet: Hani ekme yapamadı o zaman kavurka kavurlardı da o zaman ağlardık diyodun.. Kavurka, ekme yapamadılar.

Habibe: Ekme yapamadı. Hamuru eteğine koymuş.

Hidayet: Hani eteğine koydu da hamuru kaçtık diyodun ya. Samanlığa topladılar bizi diyodun.

V. anlatı parçası: "Anne Beni Öldür"

Dönüş: Anne baksana hani gavur köye gelmiş de hep camiye toplamışlar, alka. Kızın biri anne beni öldür demiş

Hidayet: Gavura kalmışım demiş ya işte onu anlat!

Dönüş: Onu anlatsana.

Habibe: Onu işte.

Hidayet (Oğlu): Bayrakları kaldırmışlar teslim bayrağını. Camiye toplamışlar derdin ya.

Habibe: Müslüman çocukları camiye toplamışlar. Camiye toplayınca bi de yetişmiş kız varmış. Anne beni öldür demiş, öldür de demiş bu gavurun yüzünü görmeyeyim demiş. Öldür beni demiş. Hiç evlat olur mü? Ondan sonra Karıcaz, gırtlığını sıkmuş, bilmem ne yapmış ölmemiş kız. Gavurlar gelmiş keşfetme, bu ne oldu demişler.

Hidayet: Caminin içinde mi sıkılmış gırtlığını ölsün diye?

Habibe: caminin içinde sıkılmış annesi de sıkılmış anası.

Rabia: Anası sıkılmış.

Habibe: He ölsün diye.

Hidayet: He, gavura teslim olmayım diye, kendisi genç imanlı kadın ya.

Habibe: Gözleri filcan gibi çıkmış çocuğun. Gözleri çıkmış. Bu ne oldu demişler. Gavurdan korkar da ondan, korkudan oldu demişler. Biz ne gördük görmedik. Anularımız babalarımız da görmedi. Dedelerimiz nirelerimiz gördü. Onlar gördüler.

[Yılmaz, betimlemeler ile dinleyenlerin durumun inanılmazlığını ve şiddetini kendisi gibi kavrayabilmelerini seçilmeye çalışıyor.]

VI anlatı parçası: Zülfiyar Dede

Kızı: Hani Zülfiyar dedem kızına gitmiş almağa da gavur üç kere dedemi yatırmış kesmeye dertin. Onu söylesene (Habibe hatırlamaya çalışıyor) ...Zülfiyar dedem Hani kızına gitmiş de Hanife kızına da gelene kadar üç kere dedemi yatırmışlar gavurlar kesmeye dertin. Zülfiyar dedemi...

Habibe: Gitmiş atlarını almışlar, hayvanlarını almışlar elinden, filan yerde size verecekler hayvanlarımız gidin alın. Bunlar üç kişi olurlar çıkarlar yola. Aman babacığım demiş sakan ha gitmeyin, geri gelemezsiniz demiş, sonra geri dönmüşler; üç kişi çeşmeye gelmişler. Sonra geri dönmüşler üç kişi. Getirilmiş tutarlarmış dedemi su ver, götürülmüş çeşmeden suyu alırlar içermiş, dedem geri, gelmiş gene tutarlarmış götürülmüş dedemi. Ordan da gene su içermiş gene getirilmiş. Dedem yoldan gelmemiş de bahçelerden gelmişler. Zaaatt dedi annem, atladı annem içeri dedi. Ansaan gavur geldi dedim dedi; gavur değil müslümanın demiş. Sabahatan beri gavurlarla uğraşırım demiş. On kere götürdüm çeşmeye demiş. Su içmeye demiş, şimdi de geldim demiş öyle, yoldan gelmemiş de böyle şeyden gelmiş.

[Yılmaz, durumu annesinin ünlemlerini seslendirerek canlandırmaya çalışıyor.]

VII: Hasan Dede

Dönüş: Anne Hasan dedemin evlerini almışlar da onlar kaç kişi kalmışlarmış samanlıkta?

Habibe: 9 ay, 9 ay.

Hidayet: Selanik'te.

Dönüş: Hatırladı dur sen karıştıma.

Habibe: Solularda kalmışlar Solular'da.

VII Anlatı parçası: Yoksanlık

Dönüş: Onları anlatsana. Dedem nerede çobanmış, kaç tane davarları varmış?

Habibe: 100 tene.

Dönüş: Keçileri kaç tane varmış?

Habibe: Keçi yokmuş

Dönüş: Koyunmuş mu?

Habibe: Ep koyunmuş

Dönüş: O koyunları epsini gavur alınca, kardeş ölmüş mü sonra?

Habibe: Bi tane kardeş varmış, çok akıllıymış kardeş. Epsini almışlar atlarını almışlar, koyunlarını almışlar, gavurlar hiç beş kuruş vermişler. Aman ben de ölcem demiş. Olmezsin bir şey olmaz demiş. Babam öldü demiş Babam yok demiş. Bir hafta astalandı, sonra ölmüş adam...

Dönüş: Dedem, Hasan dedemin evlerini almışlar (Habibe: Almışlar) ondan sonra kaç ay, dokuz ayda bir samanlıkta kalmışlar.(Habibe: Kalmışlar) Hh onu anlat.

Dönüş: Dokuz ay dedi rahmetli o dedi samanlıkta ...gavur dedi oturur anayda dedi biz samanlıkta dedi otururuk dedi. Bir gün dedi annesinden Anne ben boranı istenim demiş. Bak bi yaprak koparttırmadı gavur karısı bahçede. Koca bahçe dedi. Ağzına kadar dolu dedi meyve dedi.

Dönüş: Kazlarını tavuklarını almışlar mı?

Habibe: Epsini almışlar. Bi şey komamışlar. Her şeyi gavur almış.

Yolculuk

I. Anlatı parçası

Habibe: Ben bilemem ka yavrum bilemem annem anladırđı. Ben bilemem küçük-müşüm. Nenenin kucagında gelmişim üç ay yollarda, üç ay. Ramazan kardeşim öldü ya. Annemin kucagında gelmiş, ben de nenemin kucagında gelmişim. Üç ay. Nenenin rahmeti... çok çektik çok çektik derdi. Çok çektik gavurlardan çok çektik dedi. İki devlet anlaştı. Devlet dedi ki Müslümanları bura getirelim gavurları ora götürelim dediler. Müslümanları bura getirdiler gavurları ora götürdüler. A yavrum ah! ne çektik biz ne çektik! Ben bilemem işte. Ot yedik hayvan gibi onu karardık ırla, hayvan yok, ekmecek yok açız... açtık açtık anneciğim et katardı içine un, ekmecek yok, ot katardı da. Ka⁶ şimdi ekmecekleri beyenmeyiz onu karardık otları da onu yedik kardeşim vardı, öldü kardeşim.(Ramazan Çamağaç). O yemezdi rahmetli o yiyemezdi biraz da küçüktü. Annem 40 gün yok derdi. Ekmecek yok derdi. Annem çocuklara saklarını koyunuma koyarım derdi. Şu kadarlık ölmeyecek kadar, şu kadarlık ölmeyecek kadar, şu kadar. Yok, ekmecek yok! Öyle günümüz geçti kızım derdi.

(Yılmaz'ın kardeşi Ramazan Çamağaç, 2006 yılında vefat eder. Yılmaz için kardeşinin acı kaybı anlatı zamanının söylem zamanına karışması ile somutlaşmaktadır.)

Burada Olmak

I. anlatı parçası: Kimsesizlik

Dönüş: Anne! Bu Türkiye'ye geldikten sonra aç kalmışlar mı?

Habibe: Kalmışlar.

Dönüş: Kimse yardımcı olmamış mı?

Habibe: Hiç olmamış.

II. anlatı parçası: Çok çalışmak

Dönüş: Sonra ne yapmışlar? Dedem nerelerde çalışmış?

Habibe: Çok yerlerde çalıştı. Ondan sonra, dedem şeyden çalıştı (Dönüş hatırlatıyor: "Demiryollarında") He demiryollarında çalıştı.

Dönüş: O zaman kaç para verdiler dedeme?

Habibe: Dedene üç ekmecek verirdiler. Babama anneme 5 tayan verirdiler babama. Para yok 5 tayan verirdiler.

Dönüş: O ekmeği sonra dedem ne yapardı? Size mi getirirdi yoksa arkadaşlarının mı yerdii?

6 Ka: Kadınlar arasında kullanılan ölmeye benzer bir ara söz.

Habibe: Yok canım bize getirirdi. Biz açız evde, ya...

Dönüş: Dedeme niye çok ekmek vermişler? Tayın niye çok vermişler? Orada herkese bir verilemiş de dedeme niye çok vermişler?

Habibe: Deden çok çalışmış.

Dönüş: He. Ona o şeyi baştaki adamlar mı tayın çıkarırmış da yoksa teftişe Atatürk gelmiş de o mu vermiş? Dedem çok çalışır diye Atatürk gelmiş görmüş, tayınını beş yaptırmış. Bi de getirdiği için beralde.

III. Anlatı parçası: Yoksulluk

Dönüş: Hiçbirşeyiniz yok muydu o zaman?

Habibe: Hiçbirşeyimiz yoktu. Hiçbirşeyimiz yoktu.

Dönüş: Yataklarınız neydi sizin o zaman, neyde yatardınız?

Habibe: Yataklar işte iki kat yatağı vardı annemin. Birini kendine atardı, birini bize atardı.

Dönüş: Çayır otunda yatmadınız mı?

Habibe: Çayır otunda yattık.

Dönüş: Sonra mı yattınız...

Habibe: Sonra yattık.

Dönüş: O çayır otunu size yün diye mi doldurdu nonem?

Habibe: He yün diye doldurdu. Yoktu.

Dönüş: Yoktu. Sonra dedem o ekmeği getirirdi, siz paylaşır yerdiniz evde, para yoktu.

Habibe: Para yoktu....

IV. anlatı parçası: Fedakarlık

Habibe: Çocukları var, üç tene çocuk, bi de annem dört bi de ben beş. Zaten beş. Beş tayın verilerdi. Üçünü babam evde yemiş. Kalanını orda yemiş. Kalanını eve getirmiş. Onu da biz yemişik.

Kadem: Annem yer miydi yemez miydi size yediyim diye?

Habibe: Haa.

Kadem: Annem kendisi yemezmiş tayını da size yedirirmiş.

Habibe: Koynuna koyarmış.

Kadem: He ekmeği koynuna koyarmış saklarmış, çocuklar yiyecek ekmeği diye.

Dönüş: Sonra size ne kadar verirdi o ekmeği acıkınca da?

Habibe: Şu kadar şu kadar (eliyle gösteriyor, küçük parça anlamında)

V. Anlatı parçası: Atatürk

Dönüş: Peyniriniz, şekeriniz çayınız yok muydu?

Habibe: Ay çay nerde ma⁷? Şeker nerde ma⁷! Ekmek nerde! Ekmek bitti çayımız mı kaldı. Ekmek bulduk da çay kaldı. Öyle fakirdik. Memlekete geldik malımız mülkümüz kaldı orda. Her şeyimizi aldılar elimizden. Dedem rahmetli çok zenginmiş. Dedem çok zenginmiş. Dedem ölmüş ama çocukları çok çalışmış, çok koyun yapmışlar. Ondan sonra buraya gelinceği vakt koyununa koyun ineğine inek, öküzüne öküz, atına at verincez dedi. Atatürk çıkmış, o vermiş, birer öküz vermiş, birer öküz, birer öküz, şartları öyle öyle idare etmişler. Sonradan kendimiz kazandık.

⁷ Ma, ma: kadınlık anlamında kullanılan bir başka yağma ünlemi.

VI. anlatı parçası: Ev

Habibe: Gâvur evlerine geldik oturduk. Gâvur evlerine geldik hiç rahatımız yok. Hiç Ekmeğ yok. Rahat yok. Perişaniz!

Dönüş: Sen dağya şey ot toplamaa gider miydin? Yakacağınız yoktu da. O zaman ne kadardın sen? Şöyle büyük bir kez olmuştun demek ki.

Habibe: Giderdim. Büyüdüm. Ekmeğ pişirdik, yemek pişirdik. Çok çektik çok çektik.

VII. anlatı parçası: Paylaşma

Dönüş: Başka nasıl toprak verdi, paylaştırdı, onları bilebilir misin? Nüfus verdiklerini bilir misin?

Habibe: Nüfus verdiklerini bilirim de ne kadar verdiklerini bilemem.

Kadem: 1,5 dönüm vermiş.

Habibe: Des'timiz adam başı nüfus verdi.

VIII. Anlatı parçası: nostalji

Dönüş: Baksa... Hani kayınbaban Hasan dedem anlatmış ya

Habibe: Ha anlatırdı.

Dönüş: Gitsen Gökçük başında evlerimi bulurum. Ah evlerimi! diye ağlamış ya dedem.

Habibe: Ha ağladı, ağladı.

MIMESIS III

Nostalji acısı alınmış bellektir. (Lowenthal, 1990:8).

Sadece anlamlı geçmiş hatırlanır, sadece hatırlanan geçmiş anlam kazanır (Assmann, 2001:79).

Ong (2003:50), "uzun süreli ve sözlü temele dayalı düşüncenin şiir kalıbına girmese bile ritim ağırlıklı" olduğu, "ritmin hatırlamayı kolaylaştırdığı" düşüncesindedir. Verili bir anlatı dağarcığından yapılan olayörgüleştirmenin böyle bir ritme sahip olduğunu söyleyebilir. Anlatımda bu ritim bozulduğunda Yılmaz'ın hatırlaması zorlanmaktadır. Ortamdakilerin "Kaçınca bi daha aklına gelmez" ifadesi Yılmaz'ın zihnindeki an parçalarının hatırlama sürecinde ve olayörgüleştirme esnasında böylesi bir ritim ve işleyiş mekanizmasını akla getirmektedir.

Assmann (2001: 80), hatırlamanın mitsel işleyişinin iki düzlemde gerçekleştiğini ileri sürmektedir: Kökensel ve şimdiyi reddeden hatırlama ve direniş anlamında hatırlama. Habibe Yılmaz'ın hatırlama sürecini bu iki hatırlama mekanizmasının yöndeşmesi biçiminde somutlaştırmak mümkündür.

1. Kökensel Hatırlama: Öncelikle geçmiş kökensel bir tarihe yani efsaneye dönüştürülür. "Mit, kökensel tarih olarak yoğunlaşan geçmiştir" diyen Assmann'ı (2001: 80) izleyerek, Yılmaz'ın hatırlamasının Yunanistan'daki geçmişin orada, yolculuk ve burada izleklerine dayalı olarak canlandırılması döngüsel bir tekrarlama tarzında gerçekleşir:

Mit geçmişle onun ışığında şimdi ve geleceği aydınlatan (tercihen anlatsal) ilişkidir. Geçmişle bu tür bir ilişki tipik olarak iki farklı işlevin hizmetindedir.

Kökensel işlev var olan tarihin ışığında anlamlı kolar ve gerekli ve değiştirilmez hale getirir. İkinci işlev "şimdiyi reddetme" işlevidir. Şimdiki zamanın soluklaşması deneyimlerinden bu işlev, çoğunlukla kahramanlık dönemlerinin izlerini taşıyan bir geçmişin hatırlanmasını tercih eder (Assman, 2001: 81).

Yılmaz'ın anlatısı bugünü bambaşka bir biçimde aydınlatır. Başkaları değil sadece onun babası Atatürk tarafından övgüye layık görülür; anlatı esnasında hem Atatürk hem de Yılmaz'ın babası kahramanlaştırılır. Bu anlatılar eksik olanı, kaybolanı yok olanı, kenara itileni vurgular ve bir zamanlar ile şimdi arasındaki kopmayı bilince çıkarırlar. Yapılan, Assman'ın deyişiyle (2001: 81) "şimdiki zamanın temellendirilmesi değil tersine temelinin sarsılması, en azından daha şanlı ve güzel bir geçmiş karşısında önemsizleştirilmesidir". "Oradaki refah dolu günler, toprakların verimliliği nostaljiyle harmanlanarak bu mişk hatırlamaya eklenmektedir. İster bir duygu, ister bir nesne olarak karşılık bulsun Yunanca nostos anayurda dönüş ve algos istrap, hüznün sözcüklerinden türeyen ve bir hastalık olarak görülen (*homesickness, Heimweh, maladie du pays*) sıla özlemi (Stauth ve Turner, 1997: 25), burada tam karşılığını bulur. Toplumsal istikrar ve huzurun yitirilmesine gösterilen bir tür tepki içerisinde kendine yer bulabilmek üzere "geçmişe özlem" şekline bürünen nostalji, mübadillerin anlam ufkunda hem gösteren hem de gösterilen olarak aynı şeye karşılık gelmektedir. Bu durum her ne sebeple olursa olsun yerinden yurdundan edilmiş topluluklara ait bireylerin kültürel belleğindeki anlamlandırma, hatırlama topolojisindeki karmaşanın somut bir ifadesidir.

Mücadele öncesinde, mücadele sırasında ve mücadele sonrasında yaşanan katlanılması zor acı ve travma koşullarında bu mit süreci mübadiller arasında devrimci bir nitelik kazanmış olabilir.

Bu durumda anlatılar var olanı onaylamaz aksine onu değiştirilmesi devrilmesi çağrısında bulunurlar. Kendilerini temellendirdikleri geçmiş, geri getirilemez bir kahramanlık dönemi olarak değil, uğruna yaşanacak ve çalışılacak politik bir ütopya olarak görülür. Hatırlama beklentiye dönüşür, mitin gücü ile biçimlenen zaman bir başka karaktere sahip olur. Döngüsel zaman hedefe yönlendirilmiş doğrusal bir çizgi haline gelir Sürekli dönüşüm döngüsü, devrime devrilmeye dönüşür (Assman, 2001: 82).

Nasım ilk kuşakla ilgili anlatı parçaları böylesi bir niteliğin izlerini taşır. Ulus devlet inşasında kurucu bir unsur olarak kendini konumlandıran ilk kuşak mübadillerin "proje"ye inanarak beklentiye dayalı bir hatırlama gerçekleştirdikleri beklenebilir. Ancak onların anlatılaşarak hatırladıklarının, ikinci kuşağın anlatılarında yer alma aritmetiğine bakılırsa durum hiç de öyle değildir. Atatürk'ü bir hemşeri olarak ayrıcalıklı konuma yerleştirip olumlu olmuş olsalar da ulus devlet projesine yönelik bir farkındalık ve dolayısıyla bağlılığın, beklenenin aksine oluşmadığını söylemek olanaklı. Çok çalışarak Atatürk'ün övgüsüne mahzar olmayla ilgili anlatılar, bir dönem alkışlarla memlekete çağrılan ve Atatürk'ün hemşerileri olarak ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilen mübadillerin unutulmalarının alegorik bir temsili haline gelir. Bu nedenle mevcut hatırlama parçalarının kökene dayalı mit işleyişinin, şimdiyi reddeden bir

tarzda eklemienmesi her kuşağın diline nüfuz eden "oradan", Yunanistan'dan nostaljiyle tırlayan "memleket" diye söz etme ediminde bilurlaşmaktadır.

ii. Direniş anlamında hatırlama: Hatırlananların geneline bakıldığında Yılmaz'ın anlatısı mübadele öncesinde, mübadele sırasında ve mübadele sonrasında hep zorluk çeken ve zor koşullara katlanmak zorunda kalan bir topluluğun anlatısıdır. Assman'ın ifadesiyle direniş anlamında hatırlama mekanizması şöyle işlemektedir: "Geçmiş ezilenlerin bakaş açısıyla bambaşka bir biçime bürünür. Bugünün ezenleri sefil figürler olarak sunulur ve bugünün mağlupları bir zamanların tek ve gerçek muzafferleri olarak görünür" (Assman, 2001: 86). Yılmaz'ın anlatısında, anlatının zaman/ mekanında ezenler gavurlar/ eşkıyalar acımasızlıkları, ayrıca insafsızlıkları ve koşulların katlanılmazlığı hatırlanırken buna yönelik sessiz, yer yer pasif bir direnişin izlerini Yılmaz'ın anlatısında görmek mümkün. Kutsal mekanda annesi tarafından öldürülmeyi talep eden kızı bu sessiz direnişin simgesi olarak görmek mümkündür. Namusunu korumak adına ölümü göze alma, söz konusu kimliğin önemli bir unsuru olan topluluğun inanç ve değerlerden oluşan dağarcığının korunmasına yönelik bir eylem olarak okunabilir. Ancak annenin çabasının başarısızlıkta sonuçlanması, makro düzeydeki bir topluluğun, Rumeli Müslümanlarının, etnik ve dinsel kimliklerinin bir parçası olarak inanç ve değer evreninin saklı tutulduğunun simgeleştirilmiş bir görünümü olabilir. Geçmişin olay örgüsü haline getirilmesi katlanmayı olanaklı hale getirirken durumun vahametini simgeleştirmeyi de sağlar. Aktarılan öykü bir kızın annesi tarafından öldürülme talebi ise eğer fiilin gerçekleştirilmesi/başarısızlığı arasındaki gerilim, dinleyenlerin tepkisi, tanımlamalar, geçmişte çekilenlerin metonimik bir tasviri olarak kabul edilebilir.

Yılmaz'ın anlatısında söylemin zaman mekanında bu olayın hatırlanması, "baskıya karşı bir silah olarak görülür. Totaliter baskının en aşım durumunda kültürel belleğin içinde genelde var olan özgürleştirici güç ortaya çıkar" (Assman, 2001: 88). Sanırım tam da bu özgürleştirici güç, mübadillerin "buradaki" var olma ve var kalma mücadelesinde de kimlik ve bellek momentinde varlığını sürdürmelerini sağlamıştır.

Anlatıcı gerçeği taklit eden kişidir, dolayısıyla ideal olanı değil olmuş olanı, görünüşler ve duygular dünyasını yansıtmaya çalışır. Anlatıcının olayörgüleştirmede yaptığı seçimler, onun kendi yaşamı dünyasının ve anlam evreninin parçaları, onlardır. Bu dağarcıktan yaptığı her sentegmatik seçme ve paradigmatik birleştirme konusunda mutlak bir özgürlük alanı yoktur. Daha önce aktarıldıkları daha canlı net olarak hatırlayabilenler tarafından engellenir, yanlış aktarırsa kendisine doğrusu hatırlatılır. Bir bakıma kendisinden önce gelenlerin ve kendisinin aktarıldıkları tarafından mevcut hatırlama dağarcığı sınırlandırılır. Hatırlama birden fazla kuşağın gerçekleştirdiği kolektif bir düzleme çekilir. Bu durumda olayörgüleştirmeye katılan taraflar, farklı kuşakların üyeleridir ve kendilerine özgü sosyal kültürel bağlam dolayımında olayları ve eylemleri kendi öznelliklerinin süzgecinden geçirerek hatırlama edimini gerçekleştirirler.

Dönüş: O havayı kaldıramamışlar zaten. Ta vapurun içinde ölmüşler zaten. Gavurun orda ne kadar ezildirse, karadan gelmemişler denizden gelmişler. Daha denizde vapurun içinde hep ölmüşler, çünkü hava ve su, açlık gavurun eziyeti. Zaten onlar, şu Allah göstermesin uçacak köyün içinde bir dönüş olsa çok etkileniriz.

Oranın erkeklerini toplamış gavur askerleri, sende para çok, vereceksin, yok dedükçe bunu ölesiye döverlemiş. Bayılmış adam, suyu döküp ayıttılar tekrar döverlemiş. Hani çok ezizet çekmişler. Allah göstermesin bir akrabamız öldüğünü söylediler hepimiz etkileniz. Köyde olsa evcek köycek etkilenirsiniz. Onlar zaten ordaki eziklik onlara yetmiş. Çok ölmüş buraya çıkınca. Herhalde bizim dedelerimiz amcalarımız değil. Ep ordan gelenlerin çoğu ölmüş, az az kalmışlar.

Kızı Kadem'in anlatısı Hanife Yılmaz'ın anlatısındaki üslup ve tonla benzerlikler taşıyorsa da farklı vurgular ve örüntüler taşır. Kadem Akin'in aynı hatırlama oturumunda kendisine aktarılanlar üzerine kurduğu anlatı şöyle:

Kadem: Üç ay erkekler yayan gelmiş, kadınlar çocuklar arabalan gelmiş. Bir kat yatağımız getirdik derdi. Hiç bi şeyimiz yoktu derdi. Ondan sonra dedi, onlar Rumlar önümüze geçti çıkarkana dedi, paralarımızı çalmak istedi dedi. Biz de dedi üstündeki paramı dedi dedeme verdim dedi. Kayınbabasına vermiş. Kendi yayan gelir ya. E paran var mı diye bana yemin ettirdiler ben de yok üstümde dedi.(...) Parası olan bura gemiyen gelecek olmayan da devlet getirecek. Mersin'e kadar derdi. Ondan sonra üç ay dedi yayan dedi, Kayseri'ye kadar geldik. Geldik Mersin'e dedi, ondan sonra vapur yanaştı dedi. Vapura dedi dalga vuru dedi zincir yok dedi, organ da. Organlar kopar aman öldük diye barın barın bağırık dedi. Benim beyim vardı. Niye dedi baba derdi, Mersin o kadar güzel yalvardılar ille Mersin'de kalın diye dedi. Baktık ki dedi bütün toplar nasıl yıkılmış dedi Rumlar toplarları yakmış yıkılmış. Aman bunu görünce dedi biz duyduk ki dedi hadi iç Anadolu'ya kaçalım. Çok demişler, orda açız ya çok mısır olur. Mısır ekelim, biçelim bizim derdimiz ekmek dedi. Ondan sonra Atatürk gelirken yolda bizi hep inceledi dedi. Yemeğini var mı, yok mu diye dedi. Nasıfı dedim gördünüz mü? Gördük dedi. Çok uzun boylu,, orta boylu geniş omuzlu. A bi gözü dedi şöyle yan gibi bakıyordu dedi. Onu bile dedi gördük dedi. Ep anladirdi. Nerde çalıştın dedim. Ankara'ya geldik dedi. Atatürk Orman Çiftliği'nde çok çalıştık dedi. Sonradan dedi yollara demiryolları yapılmaa başladı dedi. Geldi Paşam dedi, taşlar çok sert biz taşları kıramayız, Günde demiş şu ceviz tanesi kadar kırar mısınız demiş. Kırarız, e ondan da fazla kırarız, yaparız. Hah yaptınız. Biz başladık, o kadar o kadar derken epeyi yolları döğedik derdi. Paşam gelir dedi, bizi her gün kontrol eder dedi. Kalktık dedi ordan yolları yaptık dedi, Geldik buraa Rumlar kaçmamış derdi. Evler delu dedi. İnan dedi. Rum kokusundan evlere girilmez mi dedi. Kaldık mı, 41 gün böyle açıkta yattık dedi. (...)

Habibe Yılmaz'ın anlatısında anlam ve imgenin iç içe geçtiği alegorik bir yaklaşımı var. Yer yer geçmişte anlatılan insan tiplerinden kahramanlar yaratır ve yer yer anlatıcı kılığına bürünerek olayları kendi yaşamış gibi aktarır. 'Olmuş olan'ın şimdiyle bileşik halleri içinde, söylem zamanının şimdiyle kurulan koşulluklar aracılığıyla geçmişten alıntılacağı farklı görüntüleri kurgulayarak bir anlatıya dönüştürür. Bu görüntülerin geçmişten kesilip şimdiye iliştilererek, şimdinin ve anlatıcının, anlatının varlığı sürekli anımsatılarak anlatılama yabancılaştırma etkisiyle kuşatılır. Yaşananların, anımsananların aynı zamanda hem Yılmaz'a hem annesine, babasına bir başka anlatı da hem kendisine hem başkasına ait olduğu düşünceyle anlatının içine dahil olursunuz.

Yılmaz'ın anlatısı mübadeleye katılanların inanç ve değerler dağarcığını yansıtan

somat niteliklere gönderme yapması açısından epik özellikler taşır. Yaşanlar esasındaki duygu durumlarını yansıtabilmek üzere anlatıya tekrarlar, tanımlar, tarifler ekler. Bununla çelişen bir biçimde de anlatının içerisinde iç içe geçmiş farklı anlatıların olduğu epizodik anlatıma da rastlanır; epizodlar arasında Yılmaz'ın sık sık "ben bilmem annem anladır" ifadelerine başvurması, Yılmaz'ın anlatısının yabancılaştırma bir etkiyle anlatının zamanla ilişkisini kurmasını; okuyudiniyle anlatı evreninden çıkararak gerçekliğe döndürmesini sağlamaktadır.

Özetle, anlatı parçalarının bütünleşmesiyle oluşturulan bu uzun anlatı mübadelelerin alegorisi olarak okunabilir. "Olmuş olan"ın belleğin katmanlarında tersine çevrilerek kaydedilmesiyle anlatı mübadeleye katılan Rumeli Müslümanları'nın mazlumluğunun ve yerinden yurdundan edilmenin yarattığı travmanın alegorisi olur.

Köklerinden koparılmış bir topluluk için ortak bir belleğin önemi açıkça ortadadır. Yaşamlarını yeniden kurabilmeleri için bellek geçmişle kritik bir bağlantı, kültürel olarak varlığını sürdürmenin bir yolu onsuz kimliklerin kaybolacağı bir binkim haline gelir. Özellikle de yerinden yurdundan edilmiş insanlar için toplumsal ve kolektif bir olgu olarak kimlik ve bellek arasındaki ilişki dikkate değerdir (Hirschon, 2005: 14).

Geçmişin saklanıp korunduğu, değişimin geçmiş şimdi ve gelecek kiplerindeki görünümünün yansıması en çok mekanda kendini gösterir. Mekanlar bellekte muhafaza edilen an parçalarının zaman/mekan arayüzünde su yüzüne çıkmasını sağlayarak bellek tasarımlarına nüfuz etmesini sağlayan en önemli unsur olarak kabul edilebilir. Bu anlamda hafıza mekanları ve anma törenlerine, ne anlatıda ne de alan araştırması esnasında pek rastlanmamıştır. Yılmaz'ın "Rum evlerinde geldik oturduk" ifadesinde saklı olan, daha önce başkalarına aitken terk edilmiş bir mekana gelip yerleşmenin yarattığı huzursuzluk ve rahatsızlık duygusudur. Örtük bir biçimde birilerini yerinden etmenin yarattığı rahatsızlığın eşik ettiği bu duygu mübadele ile ilgili mekan ya da anıt inşa etme ya da bir mübadele takvimi oluşturma konusundaki çekincenin kaynağı olabilir.

Hirschon (2005: 14), mübadeleyle Yunanistan'a gönderilen Anadolu Rumları üzerinde yaptığı araştırmasında "sözlü geleneğin canlılığını koruduğu tanıdık bir çevrede geçmiş ile güncel arasında belleğin aktif kullanımıyla köprü kurulduğu topluluklarda zorla göç ettirilmenin etkisinin daha yıkıcı" olabileceği konusunda bizi uyarmaktadır. Nitekim mübadeleyi bire bir deneyimleyen ilk kuşak Habibe Yılmaz'ın anlatısı, ikinci kuşaktaki çocuklarına oranla daha fazla acıyı, yoksulluğu, reddedilmişliği, köksüzlüğü ama aynı zamanda da "burada"ki sürekliliği temsil etmektedir, tıpkı mübadeleye katılan ilk kuşak Anadolu Rumlarında olduğu gibi:

Anadolu Rumları için anıların ve belleğin kullanımının şüphesiz büyük önemi vardı. Pek çoğu için bellekleri en değerli varlıkları haline gelmişti, çünkü sahip oldukları başka şeylerin çok azını yanlarında getirebilmişlerdi. Kendilerini çevreleyen kaos içinde yeni bir yaşam şekli oluştururken pek çoğu geçmişin bazı yönlerini yeniden canlandırarak ve devamlılığı vurgulayarak tepki göstermişlerdir. (Hirschon, 2005: 15).

Belleğin zamanın içinde kişiyi ileri geri taşıyabileceğini ama olayları yeniden üretirken deneyimlerin zaman dizilişini ancak meydana geldikleri sıra içinde yeniden

kurulabileceğini (Daarisma, 2008: 67), hatırlarsak Habibe Yılmaz'ın anlatısında çocukların rolünü daha iyi kavrayabiliriz. Yılmaz'ın belleği yaş ilerledikçe bu sıralamadaki boşlukları doldurabilecek araçlar ya da hatırlatıcılara gereksinim duyar. Bu boşlukları da ancak daha önce anlatısını defalarca dinleyen çocukları doldurabilecektir. Hidayet'in ve Dönüş'ün varlığı ve aracılığı ve hatırlananların garanti altına alınması diğer kuşaklara aktarılan anlatının aslına sadık kalma potansiyelini de korur. Dönüş'ün aracılık konumu Habibe Yılmaz'ın yokluğunda onun anlatısının sahiplenilmesine ve sürdürülmesini sağlamanın yanı sıra onun gelecek kuşaklara aktarılmasını da teminat altına alır.

Geçici bir Projeksiyon

Bir kolektiflik olarak mübadil topluluğun deneyimleri köksüzlük ve travma, topluluk ruhunun katmanları arasına gizlenmiştir. Mübadele sırasında yaşananların olumsal bir biçimde ortak bilinç ve bilinçdışındaki çatlaklara gizlendiği mevkiden gündelik yaşama yer yer tersine çevrilerek sızmasını olanaklı kılan belleğin ve hatırlama eyleminin kendisidir. "Bellek sadece geçmişe değil olacak olanlar üzerine odaklanır" (Daarisma, 2008: 68). Bu düşünceden hareketle mübadeleyi bizzat yaşayan kuşağın deneyimleri üzerine kurulu anlatıların gelecekteki mübadil kimliğini inşa etmede önemli bir rol oynayacağı tahmin etmek zor değildir. Yüzyıl başında Rumeli Müslümanları ve Anadolu Rumları olan topluluklar 85 yıldır iki ulus devletin vatandaşlarıdır. Her iki ulus devlet hangi ibkiyle olursa olsun- irredantizm, homojen bir ulus yaratma, milliyetçilik, etnikmerkezcilik - mübadele ile yaklaşık 1,5 milyon Anadolu Ortodoksu ile 500 bin Rumeli Müslümanını yerlerinden etmiş ve onları ulus devletin ebediliği için bir bakıma kurban etmiştir. Mübadil belleği yerine makro düzeyde bir ulus devlet belleği inşa ederek mübadillerin bu belleğe eklemelerini sağlamışlardır çünkü:

İktidarı köken ihtiyacı vardır. İktidar ve hatırlama arasındaki ittifakın yönü ileriye dönüktür. Hükümdarlar sadece geçmiş değil aynı zamanda geleceği de gasp ederler, hatırlanmak isterler, kendilerini unutturmayacak işler yaparlar. Bu eylemlerin anlatılması, müziksel olarak işlenmesi, anıtlarda sonsuzlaşması ya da en azından arşivlenmesi için çaba gösterirler. Bu yolla iktidar kendisine geriye yönelik bir meşruluk ve ileriye yönelik bir ebedilik kazandırır. (Assman, 2001: 73)

Bu ebedilik mikro ölçekteki topluluk belleklerinin by-pass edilmesiyle pekiştirilir. "Unutma unutturma yöntemleri ile sözlü anlatıların yapısal bellek kaybına uğraması" sağlanır; "tarih olacak biçimde yoğunlaşmaları" engellenir (Assman, 2001: 75). Sanırım günümüzdeki mübadilleri bekleyen en talihsiz ve uzun erimli sonuçlar getirecek talihsizlik de, mübadele kuşağının anılarını tam anlamıyla değerlendirmemiş olmak olacak çünkü "kuşak bir hafıza mekanıdır" (Nora, 2006: 223).

Kuşağın bir hafıza mekanı olmasının nedeni paylaşılan deneyimin, olgunun içerdiği bir hafıza ortaklığı değildir sadece. Bunun nedeni hep şimdi olarak kalan geçmişin kendi tankları haline gelmiş etmenlerin ve etmenler haline gelmiş yeni tankların sonsuza kadar uzayan diyalektiği nedeniyle (Nora, 2006: 223).

SONUÇ YERİNE

Benjamin'in (1995: 34), izinden giderek "olaylar aralarında büyük küçük ayrımı gütmeksizin" tek bir insanın Habibe Yılmaz'ın anlatısı dolayısıyla mübadeleyi anlatma/anlama çabasıyla yola çıkan bu çalışma "bir kez olmuş bir şeyin tarih açısından yitip gitmiş sayılamayacağı gerçeği"ni saklı tutmaya çalışıyor. Çünkü "geçmişin gerçek yüzü hızla kayıp gider"ken, "geçmiş ancak göze görüldüğü o an, bir daha asla geri gelmemek üzere bir an için parıldadığında bir görüntü olarak yakalanabilir" (Benjamin, 1995: 35. Bu çalışmanın amacı zaman/mekanda o görüntü(lerin)/anların yakalanması. Ancak "geçmiş tarihîsel olarak dile getirmek o geçmişi 'gerçekte nasıl olduysa öyle' bilmek değil", tehlike anında parıldayıverdiği konumıyla, bir anıyı ele geçirmek demektir" (Benjamin,1995: 35). Ancak ağ yapısına bürünmüş yapay hafızaların etkisiyle "kısıtlı hafızanın egemenliğinin genelleştirilmiş hafızanın egemenliğine geç"tiği (Nora, 2006: 258) günümüzde, "nasıl bir hatırlama ritmi oluşturulabilir?". Sorunun asıl sorunsalımız bu olmalı. Ancak bu sorunsal hafızanın "oluş halinde oluş" ve öznel niteliğinin göz ardı edildiği tekil hafızanın nesnelleşip, mutlaklaştırıldığı bir hatırlama geometrisi üzerine inşa edilememeli. Huyssen'in (1999: 190) hatırlamanın kötüye kullanılabilceği kaygısıyla yaptığı hatırlama ve etik ilişkisine yönelik uyarısıyla yazımı bitiyorum: "Gelecek bizi unuttuğumuz için değil gayet iyi anımsamamıza rağmen bu anılara uygun bir biçimde davranmadığımız için yarğalayacak".

KAYNAKÇA

- ARL, Kemal. 2007. Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ASSMANN, Jan. 2001. Kültürel Bellek: Eski Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAKHTIN, Mikhaıl. Kamavalıdan Romana İder. Sibel İzzik, Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BENJAMIN, Walter.1995. Pasajlar (Çev. Ahmet Cemaî). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DRAAISMA, Douwe.2008. Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer: Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir (Çev. Gürol Koca). İstanbul: Metis Yayınları.
- GEERTZ, Clifford, 1973. Interpretations of Cultures. USA, Basic Books, Inc, USA, Polity Press.
- GÖKAÇTI, Mehmet Ali. 2008 Nüfus Mübadelesi Kayıp bir Kuşağın Hikayesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- HALBWACHS, Maurice. 1992. On Collective Memory (Çev. Lewis Coser.). USA: The University of Chicago Pres.
- HIRSCHON, Renée. 2005. Mübadele Çocukları (Çev. Serpil Çağlayan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- HUYSEN, Andreas. 1999. Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Metis Yayınları.
- İNBAŞI, Mehmet. 1992. XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri. Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- LOWENTHAL, David.1990. The Past is a Foreign Country. Cambridge: Cambridge University Press.
- RICHT, Paul. 2007. Zaman ve Anlatı I: Zaman, Olayörgüsü ve Üçü Mimesis (Çev. Mehmet Rifat& Sema Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MILAS, Herkül (ed.) 2004. Göç: Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı, 1919-1923 (Çev. Damla Demirözü). İstanbul: İletişim Yayınları

- NORA, Pierre. 2006. Hafıza Mekanları (Çev. Mehmet Emin Özcan). Ankara: Dost Yayınları.
- ONG, Walter. 2003. Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlün Teknolojileşmesi (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.
- SANCAR, Mithat. 2007. Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne. İstanbul: İletişim Yayınları.
- STAUTH, George & Bryan TURNER 1997. Nietzsche'nin Dansı (Çev. Mehmet Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ZENGİN AĞHATABAY, Cahide. 2007. Mübadelenin Mazlum Misafirleri: Mübadele ve Kamuyu 1923-1930. İstanbul: Bengi Yayınları.

ÖZET

ZAMAN VE ANLATI EKSENİNDE BELLEK VE MÜBADELE

Bu çalışmanın temel saiki, zorunlu nüfus mübadelesinin birey belleği ve kültürel bellek topolojisindeki görünüşlerinin nasıl olduğuyla uğraşmaktır. Bu amaçla, 2007 yılı Ağustos ayında, Kayseri'nin Bünyan İlçesi'ne bağlı Karacaören Köyü'nde yapılan bir alan çalışmasıyla, farklı kuşaklara mensup bireylerin hatıralarından oluşan bir malzeme dağarcığı oluşturulmuştur. Burada, birinci kuşak mübadillerden Habibe Yılmaz'ın anlatısını anlamlandırmak üzere Ric' ur'un, yapısı gereği bireylerin anlamlandırma ve temsil tarzları ve bunların bellekteki yansımaları ile ilgili de bir gizil taşıyan üçlü mimesis yaklaşımı kullanılmıştır. Mübadele ve bellek matrisinde kendine özgü yapısıyla Yılmaz'ın anlatısı travmatik bir geçmiş deneyiminin 'hafıza mekanı' olarak billurlaşmasını temsil etmektedir.

Anahtar sözcükler: Bellek, zorunlu nüfus mübadelesi, anlatı.

ABSTRACT

MEMORY AND COMPULSORY POPULATION EXCHANGE ON TIME AND NARRATIVE AXIS

The main impetus of this paper is to tackle the problem of how scapes of the compulsory population exchange fall within the topology of individual and cultural memory. A repository of material memories of the individuals belonging to different generations, was compiled during a field work in Karacaören, Kayseri, in August 2007. With respect to its inherent potential for modes of individual representation and signification and their reflections in the memory, Ric'ur's trajectory of tripartite explanation of mimesis is adopted here for construing the narrative of Habibe Yılmaz, one of the first generation of exchangees, mubadils. In population exchange and memory matrix, Yılmaz's narrative and its peculiar narrative structure represents a crystallization of 'a realm of memory' of a traumatic past experience.

Key words: Memory, compulsory population exchange, narrative.